BASTERIA

TIJDSCHRIFT VAN DE NEDERLANDSE MALACOLOGISCHE VERENIGING

VOL. 17, NO. 1 en 2 PAG. 1-32 15 - V - 1953

Overzicht van de schelpdragende mollusken verzameld in 1951 tijdens de botanische excursie van het Rijksherbarium in Frankrijk, département du Haut-Rhin

(avec un résumé en français)

door

A. C. VAN BRUGGEN (Leiden)

Van 21 Juni tot 2 Juli 1951 hield het Rijksherbarium te Leiden de jaarlijkse buitenlandse studentenexcursie naar het Munsterdal in de Vogezen. De auteur heeft het onderzoek van de mollusken van dat gebied ter hand genomen.[1]) De Vallée de Munster, gelegen ten Westen van Colmar in het département du Haut-Rhin, is het dal van het riviertje de Fecht. Het kamp was aan het Westelijke eind van het ongeveer Oost-West lopende dal bij het dorpje Mittlach gevestigd. Onderzocht werden de berghellingen in de omgeving van Mittlach, terwijl éénmaal een dagtocht werd gemaakt naar de Strangenberg bij Rouffach, ten Zuiden van Colmar.

De omgeving van het Munsterdal heeft als hoogste punt de Hohneck, 1361 m, terwijl de overige bergen een hoogte hebben van 800—1000 m. Op de Hohneck is een, door anthropogene invloeden ontstane, boomgrens op ongeveer 300 m onder de top. Er ontwikkelt zich daar een soortenarme weideflora met enige alpiene elementen (o.a. *Anemone alpina*). De vegetatie van het dal van Munster is rijk, kale rotsformaties zijn er zeldzaam. De berghellingen zijn grotendeels begroeid met *Fagus-Abies*-bos (Fageto-Abietum van ISSLER) [2]). De jaarlijkse regenval is er groot (jaargemiddelde bijna 1600 mm), vooral bij Mittlach, waar het dal zich sterk vernauwt, met het gevolg, dat de wolken, die het dal binnendrijven,

[1]) Een overzicht van het materiaal van de families Arionidae en Limacidae zal later in dit tijdschrift gegeven worden.

[2]) E. ISSLER, 1942, Vegetationskunde der Vogesen. Pflanzensociologie, Bd. 5, Jena.

zich in de regel bij genoemd dorp ontlasten. Tijdens de excursie heeft het dan ook, behoudens de laatste dagen, veel geregend. Dit gebied bevat de voorwaarden voor een rijke Pulmonatenfauna; door het korte verblijf geeft de bijeengebrachte collectie echter lang geen voldoende beeld van de daar levende soorten.

Het gebied om Rouffach wordt gekenmerkt door het hoge kalkgehalte van de bodem [3]); de jaarlijkse regenval is er veel geringer dan in de Vallée de Munster. Op de 397 m hoge Strangenberg heeft zich een typische kalkflora met sterk centraaleuropees en vooral submediterraan karakter ontwikkeld. Door de gunstige ligging is er wijncultuur mogelijk. Op de Strangenberg zelf treft men een xerophiele fauna met elementen als *Zebrina detrita* en *Helicella ericetorum* aan. Een zeer heterogeen gezelschap werd gevonden aan de N.W.-zijde van deze heuvel op een vochtig, beschaduwd, oud muurtje bij een moerasje: *Abida secale* (algemeen), *Clausilia bidentata* (idem), *Laciniaria plicata* (1 ex.), *Oxychilus cellarius* (1 ex.), *Euomphalia strigella* (1 ex.), *Helicigona lapicida* (1 ex.) en *Milax rusticus* (Millet) (1 ex).[4]). De hoofdbewoners zijn kennelijk de beide eerste soorten. De overige soorten stellen nogal uiteenlopende eisen aan het milieu, vooral de laatste heeft zeer uitgesproken voorwaarden. Vermoedelijk horen deze soorten niet thuis op de vindplaats, doch stammen uit naburige populaties op voor hen geschikte terreinen; in overeenstemming met deze hypothese is het aantal van elk van die soorten, dat verzameld kon worden.

De mollusken van deze excursie berusten in de collectie van de auteur; van grote monsters werd enig materiaal gedeponeerd in de collecties J. G. J. KUIPER te Den Haag en D. SMITS te Amsterdam. Voorts bevindt zich in het Rijksmuseum van Natuurlijke Historie te Leiden enig materiaal verzameld door J. VAN DEN ASSEM, in hoofdzaak overeenkomend met het hier vermelde. Veel dank is de schrijver verschuldigd aan de leider van de excursie Dr S. J. VAN OOSTSTROOM en aan de heren Dr C. O. VAN REGTEREN ALTENA en J. G. J. KUIPER, die steeds bereid waren determinaties te controleren of te verrichten.

[3]) De bodem van de andere delen van de Vogezen bestaat in hoofdzaak uit silicaten.

[4]) Fam. Limacidae, zie noot 1.

OVERZICHT VAN DE SOORTEN

Nomenclatuur en systeem volgens THIELE's Handbuch der systematischen Weichtierkunde (1929—1935). Bij elke soort is het registratienummer in de collectie vermeld.

Gastropoda Pulmonata, fam. Lymnaeidae

Lymnaea (Lymnaea) stagnalis (L.), Reg. no 1457, Rouffach, Strangenberg, in moerasje op 380 m. Zeer ondiep vuil moerasje met hoog ijzergehalte. Plaatselijk algemeen, vrij slanke dunschalige vorm.

Lymnaea (Galba) truncatula (Müll.), Reg. no 1999, in kleine poeltjes langs de weg van Mittlach naar de Rothenbachkopf, 800 m. Plaatselijk algemeen in deze ondiepe (1—1.50 m.) poeltjes met ijskoud, zacht stromend water zonder enige plantengroei. Dr B. HUBENDICK (Stockholm) schreef mij naar aanleiding van deze dieren: „The animal is desirable for the determination. But the species is almost certainly *L. truncatula*." Afmetingen van mijn exemplaren [1]): lengte van 5,7 tot 3,0 mm, breedte van 2,8 tot 1,7 mm. Welvingsgraad (lengte gedeeld door breedte): 2,04—2,00—1,96—1,91—1,89—1,87—1,83—1,81—1,76—1,74—1,71. Wij hebben hier dus te maken met een populatie van een kleine buikige vorm.

Fam. Cochlicopidae

Cochlicopa lubrica (Müll.), Reg. no 1466, Mittlach, Giesenbach, orchideeënwei langs de Giesenbachrunz, 875 m. Reg. no 1887, Mittlach, Forêt de Munster, 700 m. Er is geen enkele reden om deze exemplaren te rekenen tot de zo omstreden var. *minima* (Siem.). Men zie hierover o.a. HENRARD, 1938.

Fam. Vertiginidae (syn. Pupillidae)

Abida secale (Drap.), Reg. no 1638, Rouffach, Strangenberg, op muurtje bij moerasje, 380 m. Plaatselijk algemeen, vochtig milieu. Goed ontwikkelde mondbewapening.

Fam. Enidae

Zebrina (Zebrina) detrita (Müll.), Reg. no 1458, Rouffach, op muurtjes van wijngaarden, 380 m, droge hete standplaats. Algemeen, forse afmetingen (tot 25,9 mm). GEYER (1927) geeft op 20 mm,

[1]) Twee exemplaren zijn gedeponeerd in het Naturhistoriska Riksmuseet te Stockholm, Zweden.

GERMAIN (1930) 26—30 mm en EHRMANN (1933) 20—22 mm. Droogtezoekende soort, bij voorkeur in kalkgebieden. De oecologische eisen van deze soort zijn nogal uitgesproken, wat tot gevolg heeft dat zij in de Vogezen vrij zeldzaam is. Ter plaatse bijvoorbeeld was de voorkeur voor weinig begroeid of open terrein zeer duidelijk te zien; op de plekken, waar de muurtjes oud, verweerd en ingestort waren en dientengevolge een rijke vegetatie vertoonden, ontbrak *Zebrina detrita*, terwijl enige meters verder de populatiedichtheid zeer groot was.

Ena (Ena) montana (Drap.), Reg. no 1459, Mittlach, Giesenbach, N.O. helling langs de Giesenbachrunz, 875 m; Reg. no. 1460, Mittlach, Giesenbach, orchideeënwei langs de Giesenbachrunz, 875 m. Ter plaatse algemeen. Bovengenoemde orchideeënwei is een open helling, omzoomd door gemengd bos en aan de onderzijde een beek, de Giesenbachrunz, op de Giesenbach met een weidevegetatie, met zeer veel *Orchis maculata;* over de helling verspreid lagen enige dode bomen. Naar wat ik ook elders merkte, bijv. in Oostenrijk, is dit de optimale biotoop van *Ena montana.* In de regel vindt men op dergelijke zeer vochtige plaatsen ook *Cochlicopa lubrica* en bijna altijd de gevlekte landsalamander, *Salamandra maculosa* Laur., voor welke laatste hetzelfde geldt als voor *Ena montana.*

Ena (Ena) obscura (Müll.), Reg. no 1461, Mittlach, Giesenbach, orchideeënwei langs de Giesenbachrunz, 875 m. Reg. no 1462, Munster, op oude muur, 375 m. Reg. no 1463, Altenhof bij Metzeral, op muurtje, 450 m. In de biotoop van *Ena montana* twee exemplaren, op de andere vindplaatsen iets algemener.

Fam. Clausiliidae

Clausilia (Iphigena) plicatula (Drap.), Reg. no 1517, Mittlach, Batteriekopf, Forêt de Munster, op boomstompen, 900 m. Reg. no 1518, dezelfde localiteit, een exemplaar, waarbij de lamella superior en de lamella spiralis niet verbonden zijn. Men zie hierover KUIPER, 1952.

Clausilia (Clausilia) bidentata (Ström), Reg. no 1503, Mittlach, helling achter Hostellerie Valneige, 750 m. Reg. no 1504, Mittlach, Giesenbach, N.O. helling langs de Giesenbachrunz, 875 m. Reg. no 1505, Mittlach, op muurtje aan de weg langs Forêt de Munster, 700 m. Reg. no 1506, Mittlach, Forêt de Munster, 700 m. Reg. no 1507, Mittlach, Batteriekopf, Forêt de Munster, op boomstompen, 900 m. Reg. no 1508, Rouffach, Strangenberg, op muurtje bij moerasje, 380 m. In de regel algemeen en weinig variërend.

Laciniaria (Laciniaria) plicata (Drap.), Reg. no 1519, Rouffach, Strangenberg, op muurtje bij moerasje, 380 m, één exemplaar.

Laciniaria (Laciniaria) plicata (Drap.) var. *implicata* Bielz, Reg. no 1520, Rouffach, op oude muur, één exemplaar. Reg. no. 1521, dezelfde localiteit, een exemplaar, waarbij de lamella superior en de lamella spiralis verbonden zijn. Zie BÜTTNER, 1938 en KUIPER, 1952.

Balea perversa (L.), Reg. no 1502, Rouffach, op oude muur, twee lange exemplaren met veel windingen. Maten: 9,8 mm met 10 windingen, 9,2 mm met 10 windingen.

Cochlodina laminata (Mont.), Reg. no 1525, Mittlach, Batteriekopf, Forêt de Munster, op boomstomp, 900 m, één exemplaar.

Fam. Endodontidae

Discus rotundatus (Müll.), Reg. no 1464, Mittlach, Giesenbach, N.O. helling langs de Giesenbachrunz, 875 m. Reg. no 1465, Mittlach, Forêt de Munster, 700 m.

Fam. Zonitidae

Oxychilus (Oxychilus) alliarius (Mill.), Reg. no 2078, Mittlach, Forêt de Munster, 700 m. Twee exemplaren, bovenzijde van de schelp vrij donker voor *alliarius*.

Oxychilus (Oxychilus) cellarius (Müll.), Reg. no 1637, Rouffach, Strangenberg, op muurtje bij moerasje, 380 m. Reg. no 2105, Rouffach, Strangenberg, op muurtje langs wijngaard, 380 m.

Fam. Helicidae

Helicella (Helicella) ericetorum (Müll.), Reg. no 1915, Rouffach, Strangenberg, op muurtjes van wijngaarden, 380 m., droge hete standplaats. Ter plaatse algemeen. Xerophiele kalkzoekende soort (vgl. het voorkomen in Nederland in de duinstreek en Zuid-Limburg).

Helicella (Helicopsis) striata (Müll.), Reg. no 2104, Rouffach, Strangenberg, op muurtje langs wijngaard, 380 m, één exemplaar. Dit dier werd als enige aangetroffen tussen de hierboven genoemde *H. ericetorum*. De afmetingen zijn 9,7 × 6,0 mm; de kleur is vuilwit, de apex bruinzwart. Fijne ribbeltjes zijn met een zwakke vergroting op het oppervlak te onderscheiden. Volgens GERMAIN (1930—1931) is de forser geribde vorm in Frankrijk altijd aangezien voor *H. striata* s.s.; deze vorm is in de gebieden waar de soort voorkomt (N. en Midden-Oost Frankrijk) algemener dan de hier vermelde. GERMAIN spreek zelfs van „très rare en France”. Later bleek dat de soort algemener voorkwam, dan men dacht, vooral omdat men tegenwoordig terecht de var. *costulata* Ziegler niet meer onderscheidt van de typische vorm. De determinatie van deze moeilijke soort dank ik aan Dr A. ZILCH, Naturmuseum Senckenberg, Frankfurt am Main.

Zenobiella incarnata (Müll.), Reg. no 1467, Mittlach, Giesenbach, N.O. helling langs de Giesenbachrunz, 875 m. Reg. no 2083, Mittlach, Forêt de Munster, 700 m.

Trichia (Trichia) edentula (Drap.), Reg. no 1563, Mittlach, helling achter Hostellerie Valneige, 750 m, één exemplaar.

Trichia (Trichia) hispida (L.), Reg. no 2084, Altenhof bij Metzeral, op muurtje, 450 m.

Trichia (Trichia) sericea (Drap.), Reg. no 2085, Mittlach, Forêt de Munster, 700 m. De systematische positie van deze vorm is niet zeker bekend; mijn beide exemplaren komen goed overeen met *Fruticicola sericea* uit de literatuur.

Euomphalia strigella (Drap.), Reg. no 1836, Rouffach, Strangenberg, op muurtje bij moerasje, 380 m, één exemplaar.

Helicodonta obvoluta (Müll.), Reg. no 1469, Mittlach, helling achter Hostellerie Valneige, 750 m. Reg. no 1470, Mittlach, Giesenbach, N.O. helling langs de Giesenbachrunz, 875 m. Reg. no 1471, Mittlach, op muurtje langs weg langs Forêt de Munster, 700 m. Reg. no 1472, Mittlach, Giesenbach, orchideeënwei langs de Giesenbachrunz, 875 m. Reg. no 1473, Mittlach, Bois de Metzeral, 750 m. Reg. no 1474, Mittlach, Batteriekopf, Forêt de Munster, 900 m. Overal algemeen, zoekt bij voorkeur schaduw en een hoge vochtigheidsgraad (bos van berghellingen).

Helicigona (Helicigona) lapicida (L.), Reg. no 1468, Rouffach, Strangenberg, op muurtje bij moerasje, 380 m, één juveniel exemplaar. Reg. no 1809, Mittlach, Giesenbach, N.O. helling langs de Giesenbachrunz, 875 m. Op de laatste vindplaats algemeen. Waarom op andere, oecologisch ongeveer gelijke, vindplaatsen deze algemene soort niet kon worden verzameld is vooralsnog onverklaarbaar.

Cepaea hortensis (Müll.), Reg. no 1810, Mittlach, weg naar Altenhof, 450 m, één exemplaar, bandering normaal, lip wit, kleur geelrose. Reg. no 1832, Mittlach dorp, 650 m, twee kleine exemplaren 10,4 × 14,7 mm, geen banden, lip wit, kleur bruin-rose, 11,6 × 16,8 mm, bandformule 1 2-3-4 5, lip wit, kleur geel [1]). Reg. no 1833, Munster, 375 m, één exemplaar, bandering normaal, lip wit, kleur geel. Beide laatste exemplaren vertonen het verschijnsel, dat de banden 4 en 5 niet regelmatig in breedte zijn, doch brede en minder brede gedeelten vertonen.

Cepaea spec. juv., Reg. no 1888, Forêt de Munster, 700 m. Te

[1]) Bij dit exemplaar zijn band 4 en 5 alleen vlak voor de mondrand verbonden. Men ziet, de laatste omgang vervolgend, deze banden langzaam aan elkaar sluiten.

jong voor determinatie. Merkwaardig is, dat geen enkel exemplaar van *Cepaea nemoralis* (L.) verzameld werd.

Helix pomatia L., Reg. no 1811, Mittlach, weg naar Altenhof, 450 m. Twee jonge exemplaren, dunschalig, de grootste schelp licht bruingeel van kleur. Door het gehele gebied algemeen.

LITERATUUR

BENTHEM JUTTING, T. VAN, 1933. Mollusca (I) A. Gastropoda Prosobranchia et Pulmonata. Fauna van Nederland, afl. VII. Leiden.

BÜTTNER, K., 1938. Die Variabilität der Gaumenfalten und der Mundfalte bei der Gattung Laciniaria Hartmann. Arch. f. Moll., vol. 70, no. 5/6.

EHRMANN, P., 1933. Mollusken (Weichtiere), Die Tierwelt Mitteleuropas, Teil II, 1. Lief.

GERMAIN, L., 1930—1931. Mollusques terrestres et fluviatiles. Faune de France, vol. 21, 22. Paris.

GEYER, D., 1927. Unsere Land- und Süsswasser-Mollusken, 3. Auflage. Stuttgart.

HENRARD, J. TH., 1938. Over het voorkomen van Cochlicopa minima in Nederland. Basteria, vol. 3, no 4.

KLEMM, W., 1943. Schneckenfunde während des Winters 1940—41 in Frankreich. Arch. f. Moll., vol. 75, no 2/3.

KUIPER, J. G. J., 1952. Over een afwijking in de mondbewapening van enkele Clausiliiden. Corr. Bl. Ned. Malac. Ver., no 43, Jan. 1952.

MEYER, F., 1875. Beiträge zur Mollusken-Fauna von Elsass-Lothringen. Nachr. Bl. Deutsch. Malakoz. Ges., vol. 7, no 2.

MEYER, F., 1876. Hagenmüller's Verzeichnis der Land- und Süsswasser-Mollusken des Elsasses. Nachr. Bl. Deutsch. Malakoz. Ges., vol. 8, no 8/9 en 10.

PUTON, E., 1847. Essai sur les mollusques terrestres et fluviatiles des Vosges (extrait de la statistique du département des Vosges).

SCHEERER, H., 1947. Das Vorkommen von Pagodulina pagodula (Desmoulins) in den Südvogesen. Arch. f. Moll., vol. 76, no 1/3.

RÉSUMÉ

Du 21 juin au 2 juillet 1951 un groupe d'étudiants en biologie de l'Université de Leyde a fait une excursion botanique dans les Vosges, au cours de laquelle l'auteur, qui y prenait part, a eu l'occasion de récolter des mollusques dans la vallée de Munster et sur le Strangenberg, colline calcaire et sèche près de Rouffach (Haut-Rhin). Le résultat en est publié ci-dessus, à l'exception des mollusques non-testacés dont un rapport paraîtra ultérieurement.

La vallée de Munster qui, en grande partie, est humide et ombreuse, est riche en espèces forestières et hygrophiles. Dans les terrains marécageux (alt. 800 m) le long de la route de Mittlach à Rothenbachkopf on a trouvé une population remarquable d'une petite forme convexe de *Lymnaea (Galba) truncatula* (Müller). De la Forêt de Munster près de Mittlach provient une coquille aberrante de *Clausilia (Iphigena) plicatula* (Draparnaud) se distinguant du type par la disjonction de ses lamelles supérieure et spirale.

Les vignobles du Strangenberg (alt. 397 m) abritaient une faune xérothermique et calcicole, parmi laquelle on a observé *Helicella (Helicopsis) striata* (Müller). Dans la petite ville de Rouffach, sur une vieille muraille, l'auteur a découvert une grande forme de *Balea perversa* (Linné) ainsi qu'une série de *Laciniaria (Laciniaria) plicata* (Draparnaud) var. *implicata* Bielz dont un exemplaire se distingue des autres par ses lamelles supérieure et spirale liées.